

Hemingway egész életműve a halál művészete. Egész életében és írásművészetében arra volt kíváncsi, hogy milyen az, amikor az ember vagy az állat éppen meghal. Milyen a halál pillanata? Sosem mulasztotta el, hogy ezt különböző módokon és részletességgel kifejtse.

74 Bóna László

A HEMINGWAY-TITOK

2. rész

Haditudósítóként kezdte, valójában az egész életműve tudósítás. Egyetlen regénye – a *Szegények és gazdagok* – fikció, kitalált történet, az összes többi regénye – annak ellenére, hogy megformált történetek – valójában tényszerű. Valamilyen formában a valóságban is megtörténtek. Mind olyan történet, amit ő valóban megélt, amelynél jelen volt. Haditudósítóként leírta, hogy semmit sem jelent, ha olvassa az újságokat a frontról, és ilyen mondatokat olvas benne, hogy „a csapataink hősiésen helytállnak”. Szenvedély, hősiesség, bátorság – szerinte ilyen kifejezéseket nem ír le egy komoly író. Csak azt írja le, ami van, ami tény, hogy szétszakadt testdarabokat kellett a mezőről összeszedni. Ezek tények, ezeket kell leírni tényszerűen. És ez többet mond, mint egy kitalált igazság vagy értelmezés, olyan, mint az a befejezés, hogy esett az eső. Vagyis ő, mint eredetileg haditudósító, azt mondta, nem olvas mást, csak ha valaki azt írja, amiben valóban részt vett. És ő mindig olyat is írt.

De ehhez úgy kellett élni, hogy lehessen róla tudósítani. És szenvedélyévé vált, hogy olyan kalandokban vegyen részt, amelyek érdemesek a tudósításra. A bikaviadatok, a vadászkalandok, a horgászkalandok, ezek mind olyan világok voltak, ahonnan ő tudósított.

Végő soron mindig mindenhol a halálról akart tudósítani. Kereste azt, hogy egyre pontosabb tudósítást tudjon adni arról, hogy milyen az, amikor éppen meghal az ember. Hogy mi van odaát, arról nem tudunk, így arról nem akart tudósítani. Hogy mi van ideát, arról sokat próbált tudósítani, de csak azért, hogy megértse a véget, a lezárást. Mindig az érdekelte, hogy tudósítson az élet utolsó pillanatáról, legyen az egy hatalmas elefánt, egy nagy hal, oroszlán, egy felbőszített bika, vagy egy ember haldoklása. A halál pillanatában kereste a fenségest, a hiéna halála azért szegyélnivalóan nevetséges, mert nem fenséges. De egy bika vagy egy hatalmas elefánt halálában megrendül az egész lét.

Szóval az érdekelte, hogy mi van akkor, ott a végnél, az élet utolsó pillanataiban, csakis a lezárás érdekelte. A keret, a lét bezárt keretei, a szegély, a „hem”.

A lapnak, amelynek haditudósításait írta, bizonyos szabályai voltak, nevezhetjük esztétikai-formai elveknek is, vagy írói tanácsoknak. Azt tanácsolták neki, hogy írjon egyszerűen. Ezt egész életében betartotta. Egyszerű mondatokat írt, melyeket bárki megért. Ettől lettek önmagukba zárt, kerek egész, egyszerű mondatai. A mondatai is zártak lettek. És ezek a 75 zárt mondatok lettek minden művének sejtjei.

Azt az írói tanácsot is kapta lapjától, hogy minden írást úgy kezdjen el, hogy már az elejében benne legyen a vége. Ezt a tanácsot is egész művészetében betartotta.

Volt egy harmadik tanács is, hogy írjon pozitívan. Hogy ezt mennyire sikerült betartani, azt nem tudom, mert csak a rettenetről és a borzalomról írt, de mindent elkövetett, hogy a rettenetről is pozitívan írjon. Érdemes megfigyelni, hogyan halnak meg a hősei. Hogy végül is mire jutott, mi van a haldoklás közben?

Jordannek hívják az *Akiért a harang szól* főhősét, tehát Jordánnak. Amikor beteljesíti a hivatását, és felrobbantja a hidat, lenéz a hídról, és azt látja, hogy az alatta lévő folyó olyan, mint a Jordán folyó, amelyben Jézust keresztelték meg, vagyis ez a feladat, a híd felrobbantása, ez az ő keresztsége, a keresztségbe való beavatása.

Ebben a regényben használ talán először Hemingway ennyire egyértelmű bibliai analógiákat. Van benne egy Máriát, az ő anyját megtestesítő figura, van egy nő, aki a szerelmet jelenti, ő is Mária, és a szereplők többsége, akik segítenek neki, Jordannek, hogy véghez vigye a feladatát, apostolok, Jordan tanítványai, van közöttük Júdás, aki áruló, és van egy Péter is közöttük. A segítői többnyire megfeleltethetők egy-egy apostolnak. Valójában rejtett beavatástörténet ez a regény. Hemingway eddigi istentelensége ellenére ebben a regényben egy igazi misztikus beavatási útról ír, három krisztusi napba sűrítve. Mielőtt letelik a három nap – és Jordan tudja, hogy ez neki a véget jelenti, hogy beteljesedik az Írás, és valószínűleg meg fog halni –, arról beszél, hogy ez az utolsó három nap egy teljes élet. Bár három nap csak annak lesz egy teljes élet, akinek az addigi élete is teljes volt – mondja.

Vagyis mindig, minden pillanatban egy egész teljes életet kell élni. Mert aki mindig, minden pillanatban teljes életet él, annak az utolsó három napja is teljes élet lesz, a halála napja is teljes élet lesz, és a halál, mint lezárás, egy teljes műre lesz az utolsó pont, a hivatás elvégzetetett. Mindegy, hogy az egy híd felrobbantása vagy az utolsó vékony, de teljes regény megírása.

Nem olvassuk konkrétan kimondva, hogy Jordan meghal a regény végén. Nincs szó szerint leírva, hogy meghal. Csak azt tudjuk, hogy halálos sebbel fekszik ugyanazon az avarszönyegen, mint ahol három nappal ezelőtt feküdt ugyanúgy. Csak ebből a keretből tudjuk, hogy itt a vég. Hogy a kezdő

mondat és az utolsó mondat keretbe zárja a művet. Halálos sebbel fekszik, tehát amúgy is meghalna, de jön az ellenség, aki lelőné, és erre előveszi a pisztolyát, úgyhogy lehet, hogy nem várja meg, míg az ellenség végez vele, hanem valószínűleg lelövi magát. Hemingway ebben a művében írt elő-
76 ször arról, mennyire megvetette az apját, amiért megölte magát. De előkészít a maga számára egy olyan lehetséges véget, amelyben nem gyávaság, hanem bátorság az öngyilkosság. De ehhez a feladatot el kell végezni, az életet egésyre kell formálni. Még a *Vándorünnepet* meg kell írni.

Nem derül ki, hogy végül is hogyan végzi Jordan, nem az a lényeg, hogy ki a halálosztó, hanem a halál valós pillanata, annak a leírása. És a regény utolsó mondata, a lezárás, a vég, a halál pillanata az, hogy Jordan erősen hallja a saját szívverését. Így írja le a halálát. Úgy írja le a halált, mint az élet legfelfokozottabb pillanatát. Ennél felfokozottabb pillanat nem lehet, hogy hallja a saját szívverését, tiszta erőből dübörög a szíve. Ez az élet felfokozott pillanata, miközben éppen arról akar tudósítani, hogy regénye főhőse meghalt.

És hogyan hal meg az a bizonyos író *A Kilimandszáró havában*? Az elbeszélés elején egy titokzatos állati csontvázról lehet olvasni, ami fönt van a hegy tetején, nem tudni, hogy került oda. És amikor az író haldoklik, jön érte a mentőhelikopter, az író azt álmodja, hogy viszi őt a kórházba, ahol megmentik, de rájön, hogy nem a kórházba viszik, hanem föl a hegy tetejére, ahol a halott csontváz van. Úgy hal meg, hogy sejtjük, hogy oda kerül, fel a hegy tetejére, ahova a halottakat viszik. Értjük, hogy ez azt jelenti, hogy meghal, de nem tudjuk biztosan, hogy valóban meghalt-e. Nincs szó szerint kimondva. A felesége azt látja, hogy a férjének csak a teste van ott, nem tudjuk, nem írja le Hemingway, hogy meghalt-e, csak azt tudjuk, hogy azt álmodja, hogy viszi őt a helikopter a hegytetőre, ahol tudvalevőleg a csontvázak vannak, vagyis a halottak.

A halál itt nem felfokozott szívverés, hanem felemelkedés a hóhatár fölé. A világ szegélyén túlra emelkedés.

Ezért lényeges, hogy az *Afrikai vadásznapló* eredeti címe *Zöld hegyek Afrikában*. Mert a hegy, a magas hegy jelenléte, az a minden pillanatban jelenlévő halál valósága, vagyis a borzalom, a halál, a halál szépsége és fensége, amely mindig minden pillanatban jelen van. Ez teszi teljessé a jelent, ettől befejezett minden pillanat. Ha minden pillanatban nem lenne ott a halál jelenléte, nem lenne a pillanat sem befejezett. Nem lenne teljes.

A halál az életét elfecsérelt író számára is kegyelem, emelkedés, extatikus utazás egy határon túli világba, ahol az embert már várják a csontvázak – *A Kilimandszáró havában* így ábrázolja a halált. *A Szegények és gazdagok* című könyvében lelövik a főhőst. Ott fekszik egy halálos sebbel a hajóján, mert emigránsokat szállít pénzért, emiatt párbajba keveredik, és haslövést kap. Fekszik egy lött hasi sebbel a saját hajóján. És egy ideig próbál életben

maradni, leírja, hogy mit érez a közelgő halál állapotában, leírja, hogy egyszerre érez hideget, meleget, majd azt mondja, hogy megadja magát a végnek, ráhagyja magát az áramlatra. Ebben a regényben Hemingway így ábrázolja a halált. A halál: az embernek ráhagynia magát az áramlatra.

Mindent elkövet, hogy a halál fenséges legyen. Hogy a haldoklás 77 a legintenzívebb életpillanat legyen. A haldoklót vagy a hegyekhez emelik föl, vagy a szívdobogása fokozódik, dübörög, vagy egyszerűen csak sodorja az áramlat, amellyel eggyé válik, amelynek odaadja magát.

A folyón át a fák közé című regénye egy idős ezredes utolsó szerelmi kalandjáról szól, egy plátói szerelemről. Sokan nem szeretik ezt a regényt, mert unalmas, sok párbeszéd van benne, ami fölöslegesnek tűnik, és persze sok alkohol folyik le benne, haditudósítói pontossággal megnevezve, hogy miféle és mennyi. És a regény az ezredes halálával végződik. Kevés regénye van, ami ne halállal végződne. Az öreg ezredes végig tudja, hogy baj van a szívével, és hogy a szíve fogja elvinni. Viszi a sofőrje az autójával, és érzi, hogy itt a vég, mert bombatalálatokat hall belül. Ő a háborúban hallott sok bombázást kívül, és ugyanazt a bombázást most belül hallja a testében. Tudja, hogy három találat kell ahhoz, hogy meghaljon, és tudja, hogy mindjárt jön a következő, a harmadik. Ami kint, az van bent. Egy belső bombázás áldozataként hátradől az autóban, és azt mondja a sofőrnek, menjünk át a folyón, és menjünk be az árnyékba.

Most sem írja le Hemingway, hogy meghal az öreg ezredes, csak tudjuk. Mert három a bombatalálat. És értjük, hogy a folyó áramlat, és átkelni az áramlaton – hogy megállapodjon az ember az árnyékban – halált jelent. Itt nem emelkedés a halál a hóhatár fölé, hanem átkelés a túloldalra az árnyékok világába. Itt is felerősödik a halálban a szívdobogás, az extázist megpihenés követi. De a végső halált az élet legfelfokozottabb életpillanata előzi meg. A halál az élet felfokozott befejezése.

Szigetek az áramlatban – ez a címe annak a regényének, amelyből aztán nem lett semmi, mert kiszedte belőle az öreg halász epizódját. De ebben a könyvben tőle szokatlan módon, esszéisztikusan kifejti, hogy mi mulandó és mi örök. És ami örök, az tengeráramlás. Például a Golf-áramlat. És a cím így értve magát az embert jelenti. Az ember maga sziget egy áramlásban. Megszilárdult test egy örök és áramló életáramlásban.

Az öreg halász is ráhagyja magát az áramlásra. Amikor elfárad, azt mondja, hogy „akár meg is halhatnék. Vigyen akkor most már az áramlat”. Mielőtt meghal, az árboc maradékából és az evezőlapátokból keresztet ácsol, és miközben ácsolja, mondja, mondja, hogy fáj a keze, egész sebből vérzik, át van ütve a keze, olyan, mint amikor a fához szögeznek az ember kezét. Hemingway nem hagy kétséget, pontos utalást tesz arra, hogy ez Santiagónál maga a keresztihal.

Az öreg halász és a tenger nem más, mint a passió története. Egyértelműen ki is fejezi, hogy erről van szó, és a végén az öreg halász ráhagyja magát az áramlatra. Vagyis valójában meghal. Ami utána van, az egy halál utáni lét vagy feltámadás előtti köztes lét.

78 Nem tudjuk, hogy amikor az öreg ember partot ér, akkor él-e vagy sem, azt tudjuk, hogy a konyhójába hazamegy, azt tudjuk, hogy a gyerek, aki őt nagyon szereti, meglátogatja, és azt is, hogy fölébred, de hogy behalt-e a kereszthalálába vagy sem, azt nem tudjuk, mert a regény vége, az utolsó mondat az, hogy „oroszlánokról álmodott az öreg”. Oroszlánokról álmodott az öreg, vagyis Afrikában járt. És találkozott egy nagyvaddal a nagy hal után, találkozott az igazi ellenféllel, a fenséges és méltóságos halállal szemtől szemben. Oroszlánokkal álmodott Afrikában, vagyis azzal a nagyvaddal álmodott az öreg halász, amire ő maga, Hemingway is vadászott Afrikában. És ez az álom az öreg halász halálát jelenti-e, mint az áramlatra hagyatkozás, vagy a hegy tetejére emelkedés, vagy a folyón átkelés után az árnyékba húzódás, vagy tényleg csak álmodás, azt nem tudjuk pontosan.

Azt tudjuk, hogy az egész halászskalandból nem maradt más, mint egy hatalmas csontváz, a halnak az óriási csontváza a parton, amit a turisták nézegetnek. Mindössze ennyi maradt abból, hogy mi történt végül is az öreg halással. Itt, ebben a regényben egy nagy csontváz maradt a fövényen. Úgy, ahogy egy párduc csontváza maradt fenn a Kilimandzsáró tetején. Ennyi maradt, egy mérhetetlenül hatalmas csontváz. Fenséges mementója a küzdelemnek vagy a halálnak.

A Szegények és gazdagok, amelyben a haldokló hős ráhagyja magát az áramlatra, az egyetlen Hemingway-könyv, ami írói fantázia terméke. Sajnos ez is egy rosszul fordított cím, pedig ha Hemingwaynek ennyire fontos volt, hogy mi a befejezés, akkor nyilván az is lényeges, hogy mi a cím. Nem lehet, hogy az ne lett volna az egyik legfontosabb, hiszen az a keret része.

Annak idején, amikor a szocializmusban elkezdték Hemingwayt kiadni, ez a cím beleillett abba a gondolatba, hogy ő kiáll a szegények, a nincstelenek mellett, ellenzi a gazdagságot, barátkozott Castroval, ezért is figyeltette az FBI. Tehát volt ebben a címben egy kommunisztikus szemlélet, akkor ezzel Hemingwayt jól be lehetett hozni az akkori olvasóközönségnek, és meg lehetett magyarázni, hogy miért olvasson a szocialista magyar egy amerikai szerzőt a Kádár-rendszerben. De valójában ez a regény nem szól társadalmi osztályok közti igazságtalanságról, nincs benne szociális érzék. Hemingway kizárólag a borzalommal és a halállal foglalkozott. *To Have and Have Not* – ez az eredeti angol címe a regénynek. Ez magyarul úgy hangzana, hogy *Akinek van és akinek nincs*.

Nincstelen, erre van magyar szó, csak arra nincs, hogy „az, akinek van”. Ha lenne, akkor valami ilyen lenne a cím: nincstelenek és vanságosak. De bármi jobb lenne, mint megint ez a meséssé változtató romantikus cím, hogy szegények és gazdagok. Van, akinek van, és van, akinek nincs. Van, aki mindent birtokol, és van, aki semmit. Ha a címnek nem az egzisztenciára, osztályöntudatra való vonatkozását, hanem a lét egészére való utalását értenénk, akkor valójában azt jelenti, hogy az ember a semmiben van-e vagy birtokol-e egyáltalán valamit a puszta létén kívül. Van valamid vagy semmid nincs? Vagyis lenni vagy nem lenni. Valójában ez a cím ennek a mondatnak egy alakváltozata.

Mert végül is erről van szó a regényben. Amikor a főhőst megölik, négy ember lő rá, túléli, és kérdezzetik, hogy „ki lőtt meg?” Azt mondja, hogy „egy ember”. Négyen voltak, de ő mégis azt, mondja, hogy ember. – És milyen ember? – kérdezik tőle. – Az ember, akinek semmije nincs – válaszolja.

Az embernek semmije sincs a világon. Nem szegények vannak és gazdagok, hanem valaki azt hiszi, hogy van valamije, valaki meg tudja, hogy senkinek sincs több a puszta életénél. Az ember, aki meglőtte, itt is Az Ember. Az ember, a Man, az általános alany, a minden ember, akinek semmije nincsen a Földön. Valójában a semmivel néz szembe.

A *Tiszta, világos kávéház* című írásában a főhős egy tiszta, világos kávéházba vágyik, be is ül egy ilyenbe, látja, hogy jó a világitás, majd elmond egy imádságot a semmihez. A Miatyánkot fordítja át úgy szó szerint, hogy nem az Atyához, hanem a Semmihez imádkozik. És az Üdvözlégy Máriát is a semmire fordítja át. „Semmi, te Semmi, üdvözlégy Semmi.” Minden imádságot átfordít arra az igazságra, hogy az Ember az, aki a Semmit birtokolja.

Hemingway írja a vadász regényét Afrikában, lövi a hiénák seggét, széttrancsírozza a beleket saját kezűleg. Leírja, hogy nincs lelkiismeret-furdalása, mert éppen eleget lőttek órá is. Ő csak azt csinálja másokkal, amit vele is csináltak. Az életet a rettenet és a borzadály vezérli. Úgyhogy nem tehetünk mást, mint hogy mi is borzadályt okozunk. Egyetlen fontos dolog van, írja, hogy ne okozunk fájdalmat vagy sebet. Úgy lőjük, hogy az áldozatunk rögtön meghaljon. Le is ír egy vadászatot, hogy amikor sikerül lelőni egy nagy vadat, aki rögtön meghal, akkor a vadászok örömmünnepet ülnek. „És ilyenkor annyira szerettük egymást a dög körül. Csodálatos szeretet öntött el minket.” – írja.

Szóval, ahogy Afrikában vadászik, leírja azt is, hogy az írás sem más, mint végül is vadászat. Fekszik a lesben, várja a vadat és Tolsztojt olvas. Aztán meg Dosztojevskijt. Leírja, hogy ez nagyon jó idő az olvasásra.

Az olvasás, írás és ölés párhuzamosan jelen van ebben a regényben. Számára az irodalom összefügg az öléssel. Összefügg a tényekkel, hogy csak

azt ábrázoljuk, ami van, és azt hidegen és tárgyilagosan. És csak arról írunk, amit megéltünk.

80 Ebben az afrikai vadászregényben van egy öreg ezredes, akivel Hemingway elbeszélget az irodalomról. Az ezredes bevallja, hogy nem ért az irodalomhoz, de ha már egy íróval találkozott össze itt Afrikában vadászat közben, arra kéri Hemingwayt, hogy mondjon neki néhány anekdotát az irodalmi életből. És Hemingway beszél egy író barátjáról, akivel nagyon jó fácánsültet ettek. – Kész, ennyi? – kérdezi az ezredes csalódottan. – Hát persze, most mit mondjak? – kérdez vissza Hemingway. Nem idézem pontosan a regényt, ha most idemásolnám, az szétfeszítené ennek az írásnak a „kereteit”, csak elmesélem én is úgy, mintha valakitől hallottam volna.

– Hát nem tudsz más irodalmi anekdotát? – kérdezi az ezredes.

– Jaj, dehogynem, amikor Fitzgeraldot meglátogattam.

– És akkor mi volt?

– Nem volt otthon.

– Ennyi?

– Igen. Ja, és amikor Gertrude Steinhez fölmentem...

– Gondolom, ott is ettetek.

– Persze, azt akartam elmondani, hogy mit ettünk.

– Más nincs?

– Nincs. Ennyi van. Ja, de van egy nagyon jó anekdotám egy híres amerikai íróról.

– Na, azzal mi történt?

– Ja, hát az meghalt.

Azt mondja el, hogy nem mond semmit. Üres sztorik. De mégis a halál a vége. Semmi élet és a végén a halál, észrevétlenül és egyszerűen, tényszerűen.

A Halál délután az egyik legérdekesebb regénye, legalábbis formailag mindenképpen. Érthetetlen, hogy miért maradt az irodalomtörténet számára ennyire észrevétlen, amikor radikális, formabontó, kísérleti és újító. A regényforma megújítása. Ahogy az *Afrikai vadásznapló* is, mert egyszerre fikció, memoár, napló és önvallomás, önmagával készített riport és elbeszélések lazán összefűzött láncolata. *A Halál délután* egy korai posztmodern regény. Akkor született, amikor a regényforma megújításának ilyen kísérlete még nemigen létezett.

A Halál délután egy tanulmánykötetnek indul a bikaviadalokról. Tudományos, leíró könyv, témák szerint tagolva. Egy darabig. Azután Hemingway ráun erre a műfajra és művészeti esszébetéteket tesz bele, kitalál egy fiktív szereplőt, egy öreg hölgyet, akivel párbeszédet folytat, akinek magyaráz ugyan valamit az eredeti témájáról a bikaviadalokról, de miután a kitalált beszélgetőtársa is ráun a bikákra, mindenféle egyéb történeteket mesél el neki. Majd, mikor

maga Hemingway un rá az általa kitalált beszélgetőtársára, az öreg hölgyre, megmondja neki, hogy kiírja a könyvből, többet nem szerepelteti. A könyv végén fényképeket közöl a bikaviadalokról, és a képekhez fűzött kommentárjaiban újabb elbeszéléseket, történeteket rejt el. Majd egy szótárt is mellékel a regényhez, amelyben megmagyarázza, hogy mit jelentenek az egyes Spanyol szakkifejezések a bikaviadalokban, de ezek sem egyszerű szótári szömagyarázatok, hanem az egyes szavakhoz fűzött leírások újabb történeteket rejtnek. Rövid elbeszélések illusztrálják a szócikkeket. Milyen modern regénytechnika, amihez hasonlót Hemingway óta sok kísérletező író alkalmazott! Azóta sokan írtak regényt fényképekhez fűzött illusztrációkkal együtt, születtek szótárregények is. Ezek a formai kísérletek a regény megújítására mind benne vannak a *Halál délutánban*.

Magában a főszövegben, mintegy önvallomásként elmondja, hogy tulajdonképpen annyira unja az életet, hogy semmi más nem érdeklí, csak az erőszakos halál. És mivel volt háborúban, sok erőszakos halált látott, hát a háború után kereste, hogy hol található még egy kis erőszakos halált. Például a bikaviadalokban. És az afrikai vadászkalandokban.

A *Halál délután* egy pontján szinte megismétlődik az, ami az ezredessel történt az *Afrikai vadásznaplóban*. Az író által kitalált képzeletbeli beszélgetőpartner, az öreg hölgy, aki unja már a bikaviadalokról szóló beszédet, megkéri az író, Hemingwayt, vagyis valójában Hemingway a regényben megkéri saját magát, hogy mondjon el valami érdekes történetet. És Hemingway kötélnek áll, érti, hogy lazítani kell a bikaviadalokról szóló értekező leírásokon, és azt mondja az öreg hölgynek, hogy bármennyi története van, szívesen elmond belőlük egyet. Innentől megint nem idézem pontosan, csak elmondom a lényegét annak, ami következik.

– Vegyük például azt a történetet, amikor kibéreltem Rómában egy hotelszobát – mondja a regényben az író, vagyis maga Hemingway. – Éjjel lefekszem aludni, a szomszéd szobából dörömbölést hallok, sírást, egy férfi sír. „Jaj, nem, nem, ezt nem akarom, nem akarom.” Ezt hallok attól, aki sír. Utána kopognak a szobám ajtaján, bejön a férfi és leül az ágyamra. Sír. „Nem akarom, nem akarom.” Ezt hajtogatja. – De mi történt? – kérdeztem tőle. – Idefelét jövet a vonaton – mondja – megismerkedtem egy másik férfival, megkérdezte, hogy van-e hotelszobám, mondta, hogy neki van egy dupla, hát megosztanám velem szívesen, ha nincs szállásom, akkor lakhatnék az ő szobájában, és akkor el is fogadtam. Így aztán most velem alszom egy szobában – meséli.

– Rövidesen megint dörömbölnek az ajtómon. Jön a másik férfi, a társa. Mond neki valamit, majd elmennek együtt ketten vissza a szobájukba. És csönd. Teljes csönd, se sírás, se kopogás, csönd. Na!

És most jön a lényeg, amitől ez a történet az öreg ezredesnek elmesélt irodalmi anekdotákhoz hasonlít, de itt az öreg hölgynek Hemingway kifejti azt, amit az ezredesnek nem. Mert itt Hemingway elhallgat, mint aki befejezte a történetet. Mint akinek itt van a befejezés, neki itt kerek egész, le-

82 zárná, mint egy keretet.
De az általa írt öreg hölgy elégedetlen ezzel a befejezéssel. – Ennyi? – kérdezi.

– Hát, ennyi – válaszol neki az író. – Na de valami pláne, valami pláne, kéne valami pláne! – mondja az öreg hölgy.

Mire megkérdezi Hemingway az öreg hölgyet, kitalált beszélgető partnerét, hogy „asszonyom, magát boldoggá tenné egy pláne?”

– Igen, nekem kéne a végére egy pláne – mondja az öreg hölgy.

– Hát, ha kell, akkor kell – adja be látszólag a derekát az író. – Akkor még annyit tudok hozzátenni, hogy másnap láttam őket a városban egy kávézóban, és az egyiknek szőkére volt festve a haja.

Kész. Ennyi. Ez volt a pláne, amit az öreg hölgy unszolására még hoztatt. És ebből vagy megértjük, összerakjuk az egész történetet magunknak, vagy elfogadjuk, hogy nincs igazán pláne. Hogy ha összerakjuk a történetet ezzel a befejezéssel, akkor sem tudunk meg többet, mint e befejezés, pláne nélkül. És ebből világos, hogy ez az írásművészet több, mint amit Hemingway-ről illik tudni, hogy írásainak a sajátossága a kihagyásos technika volt, hogy csak a legszükségesebbeket írja le ahhoz, hogy az olvasó magában összerakhassa a történetet. Nem csak ennyi. Ennél többről van szó.

Ez Hemingway írásművészetének a csúcsa, vagyis megsemmisíti magát a történetet is, felszámolja a történetet magát. Úgy mond el egy történetet, hogy az a vége által megsemmisíti magát. Mondja, mondja a történetet addig, amíg a történetben semmi nem lesz. Az olvasóban maradhat valami, amit ő maga kitalál, de maga a történet eljut a teljes semmihez.

Ez az ő írásművészetének legmagasabb foka. Úgy alkot meg egy teljes történetet, hogy valójában nem mond el belőle semmit. Nem tudni, hogy mi történik, nem tudni, pontosan mit akart vele, és ráadásul nincs benne pláne.

Nincs csattanó, nincs pláne. *Az öreg halász és a tenger* végén lezajlik csendben egy le nem írt feltámadás, egy passió, egy ember három nap alatt leéli az egész életét, és nem marad belőle az égvilágon semmi, legföljebb egy csontváz, amit a turisták nézegetnek úgy, hogy a történetet nem ismerik, ami a csontvázhoz tartozik. Csak kitalálhatják, de nem tudhatják, csak azt érzik, hogy valami teljes élet megtörtént, de abból valójában semmi sem maradt. Az öreg halász is ugyanúgy végződik, ahogy kezdődik. Minden úgy történt meg, mintha nem történt volna semmi. Miközben ír egy történetet, megsemmisíti magát a történetet. Miközben minden megtörténik, mégse történt meg semmi.

Az egész életműve önmegsemmisítő irodalom. Pontosan úgy alkotja meg a történeteit, ahogy végül megalkotta saját valóságos élettörténetét. Úgy végzi a történeteit, ahogy magával is végzett. Élete egy keret a címtől a végéig. Belefoglal egy történetet, ami végül is megsemmisíti magát, mert nem marad belőle semmi. A *Búcsú a fegyverektől* című regényben 83 a főhősnek meghal a kórházban a szerelme, a gyereke, semmi nem marad neki, csak a zuhogó eső, amiben hazamegy. Marad az eső. Ahogy Santiagónak az oroszlánok álmában. Az ember, a Man, az általános ember, a Mindenki. A Mindenki, aki ember: nincstelen.

És a *Vándorünnep*, az életét lezáró főmű, csupa olyan történet, mint amit Hemingway az öreg ezredesnek mond az *Afrikai vadásznaplóban*, vagy amit az öreg hölgynek mesél a *Halál délutánban*. Az öreg ezredesnek is életének arról a korszakáról mesél, amit megírt a *Vándorünnepben*. A fiatal korának párizsi éveiből merít csupa pláne nélküli történetet. A *Vándorünnep* sok pláne nélküli történetből szőtt regény.

Ez az az írásművészet, amit Hemingway végigvisz egész életművében, és van valami elképesztő vonzása ennek az önmagát megsemmisítő erőnek.

Hemingway megírja a *Vándorünnepben*, hogy az első novelláskötete elveszett. Az első írásai, amelyekkel indult volna az irodalmi életben, mind megsemmisültek. Föladta a vonatra az első novelláit, egy nagy paksamétát a kiadójának, de útközben a vonaton elveszett a csomag. Írásai megsemmisülésével indult az irodalmi munkássága.

Az *Édenkert* című regénye, az egyik utolsó műve, amit halála után megtaláltak a fiókjában, amit nem fejezett be, egy íróról szól, aki megnősül, és egy tengerparti nyaraláskor kiderül, hogy a felesége lesbikus. És a felesége egyrészt elkezd férfiként viselkedni a vele való szexuális együttlétek alkalmával, másrészt fölcsip egy nőt, akivel ő férfiként együtt lehet. Szóval elindul egy furcsa háromszög, amiről persze megint nem derül ki semmi, mert nincs leírva „rendesen”, csak úgy nagyjából. Nagyjából ilyen mondatokból gondolhatunk valamit: „hát akkor azt tegyük úgy, mint akkor, ugye, most azt nem bánod, ha most is úgy van, mint ahogy akkor van, hogy akkor lehet ez most úgy, mint ahogy akkor volt, meg most akkor másként, tudod, ahogy akkor csináltuk úgy.” Körülbelül így ír erről, csak úgy nagyjából lehet rájönni, hogy mi a helyzet. És az egész tengerparti nyaralás leírása úgy indul, hogy a főhős kifog egy nagy halat. Hemingway nem bír leállni ezekről a nagy halakról. Kifog egy nagy halat, és az egész szálloda azt nézi, hogy ő milyen ügyes, és aztán fel is trancsírozza.

A *Szigetek az áramlatban* regényben az apa gyereke fog egy nagy halat, amit aztán a földön egyből ügyesen kizsigerel.

Minden idilli jelenetben ott van a rettenet, az *Édenkert* című regényben egyből a halál jelenik meg egy nagy hal képében. Egyből abból indul, hogy a halál rettenete jelen van az *Édenkert*-ben. Utána folyik a sok alkohol, meg van benne sok szex, és a regénybeli író eközben írja a regényét. Két regényt 84 ír egyszerre. Az egyikben azt írja le, ami éppen történik velük a regény jelen idejű valóságában. Vagyis azt, hogy mit isznak, esznek. Vagyis folyamatosan, az étellel párhuzamosan leírja a pláne nélküli életet. És közben ír egy másik regényt is arról, hogy az apjával gyerekkorában hogyan vadászott Afrikában, és leírja, hogyan öltek meg egy hatalmas elefántot. És hogy ezt a megölt elefántot hogyan koncolták föl. Brutálisan. Szóval a rettenet, a brutalitás, a halál, folyamatosan jelen van, hol a múltból tör elő, hol a jelen valóságában van jelen.

És ennek a befejezetlen regényének a végén az író lesbikus felesége fogja magát, és azt a regényt, amelyben ez a sok rettenet van, az elefántölés, meg a sok brutális afrikai vadászat, elégeti. Megsemmisíti az egészet. A töredékben, fiókban maradt regényen belül egy megsemmisített regény van, egy elveszett mű, éppen olyan, ahogy ő kezdte a pályafutását. De ez valójában képtelenség. Mert hogy van megsemmisítve az, ami a regényben le van írva?

A regénybeli feleség a regényben leírt, a regényben olvasható regényt semmisíti meg. Vagyis van. Most akkor van vagy nincs?

De a feleség azt mondja, hogy azért semmisítette meg a regényt, mert nem tetszik neki, hogy a férje ilyeneket ír. Neki a másik regény tetszik, az a regény, amit a férj rólok ír. A saját életükről szóló pláne nélküli történetekből álló regény tetszik neki, az a regény, amit éppen élnek, és amit az éppen megélt hétköznapokról a férje ír, és amit éppen olvasunk. De amelyben olvashatjuk azt a regényt is, amit az író éppen ír, és amit a felesége megsemmisített.

És ez a befejezetlen regény ott szakad meg, ahol a regénybeli író nekilát újra megírni azt, ami megsemmisült. És ezt már Hemingway nem írta tovább, befejezetlenül hagyta, és nem fejezte be. Szóval a töredékben hagyott regény legalább olyan egész, mint a befejezett és tökéletesre kerekített vékony, töredékszerűnek tűnő *Vándorünnep*.

A *Vándorünnep* olyan, mintha töredéknek szánta volna. Ír néhány pláne nélküli történetet, amelyek így, összefűzve mégis egy kerek egészet adnak ki a kimondatlan boldogságról. De a *Vándorünnep*, noha be van fejezve, attól, hogy a történetek benne pláne nélküliek, olyan, mintha töredék lenne. Az *Édenkert* pedig, amelyik egy vaskos nagyregény, és befejezettnek tűnik, valójában befejezetlen töredék. De éppen belefér a lényeg, hogy egy olyan történet legyen, ami megsemmisíti önmagát. Az *Édenkert* egy önmegsemmisítő történet, amelyben a regény története saját magát számolja fel.

Hemingway mindig játszott a regényben írt regénnyel mint formával, hogy azután a regény idejét és terét egy képtelen időbe és térbe helyezze.

Mert nem kerülhet bele a regénybe az a regény, amit a regény szerint megsemmisítettek.

Már a második regényében, a *Szegények és gazdagok*ban is négy különböző síkon használja a narrációt. Egyrészt ő maga, mint író, leírja a történetet. Utána a főhős, aki aztán meghal, annak a nevében is beszél, mintha ő mondaná el a történetet, noha ő nem mondhatja el, hiszen meghal. De utána vált az elbeszélő egy másik szereplőre, akinek a nevében szintén beszél az író, akit aztán szintén megölnek. És negyedszerre pedig ebben is szerepel egy regényrészlet, amit az az író ír, aki az egész regényt írja. Négy különböző síkon történik a történet, a narrációnak négy síkja van, és aztán az egészet főlészámolja. Visszafejti, és mindegyikkel leszámol.

Tehát Hemingway a legtökéletesebb formájára csiszolja az önmegsemmisítő történetírást. Beteljesíti, majd megsemmisíti a történeteit, végül önmagát.

De hát hova jutott az öléssel végül is Hemingway, hogy magunk is visszakanyarodjunk gondolatmenetünk elejére, hogy így teljesítsük be és számoljuk fel a róla való gondolkodást, „keretben tartva” a róla szóló elmélkedést. Hova jutott az ölés himnuszával? Az *Afrikai vadásznapló*ban még azt írja, hogy nincs lelkiismeret-furdalása a sok áldozat miatt, mert ő csak azt csinálja, amit az élet tesz vele. És kész, nincs több kérdés, az élet ölés, ha nem te ölsz, téged ölnek meg. Csak arra kell figyelni, hogy szenvedést ne okozzon a halált osztó fegyver – írja.

A *Francis Macomber rövid boldogsága* című elbeszélésének főszereplője egy gazdag bérvadász, aki Afrikában vadászik, és véletlenül a felesége őt lövi le a végén a nagyvad helyett. Francis Macomber megakad azért, amiért meglőtt egy oroszlánt, de nem sikerült halálos sebet ejtenie, hanem szenvedést okozott neki: az oroszlán nem halt meg, hanem valahol éppen szenved. Macomber gyáva volt utánamenni a sebzett oroszlánnak, és megadni neki a kegyelemlövést. Ez az, amit nem szabad. Ölni szabad, de szenvedést okozni nem. Ezért a bűnéért a saját halálával fizet Macomber, a saját felesége lövi le, mint egy préda vadállatot.

Ebben az időben Hemingway még itt tart az ölésről való gondolkodásban. A *Kék vízen* című novellája *Az öreg halász és a tenger* előszövege. Vagyis több formában megírta már Hemingway ugyanazt a történetet, mire a végső formájában kidolgozta. A *Kék vízen* című elbeszélésben ugyanaz történik, mint *Az öreg halászban*. Ember kimegy a nyílt tengerre halászni, és aztán fog egy nagy halat, de aztán a halat, amit fogott, a cápák megeszik. De ez az elbeszélés azzal kezdődik, hogy „az igazi vadászat az embervadászat”, amikor ember lö emberre, amikor ember öl embert. A nagyapját is azért becsülte olyan nagyra, mert ő még embert is ölt.

És annak, aki már embert is ölt, utána már nem lesz semmi sem olyan érdekes. „Utána már nem lesz olyan íze az ételnek, nem lesz olyan íze az italnak.” És utána marad a nagyhal-halászat. Nagy hal, nagy elefánt – ők mindig hatalmas testű áldozati állatok, akik a halállal való szembenézést hordozzák Hemingway egész életművén keresztül.

Hemingway igyekszik felmenteni magát. A *Halál délutánban*, ami a bikaviadalokról szól, azt írja, hogy akinek ez nem tetszik, aki finnyás, az ne is olvassa tovább.

És azután valami történik vele, úgy látszik, az élet őt is megtöri, miként azt meg is írta, az élet valójában arra törekszik, hogy megtörje az embert. És az ember valójában ebben a megtörésben jut el valahova.

Az apja öngyilkossága okozta traumának a feloldását keresi egész életében, ennyi áldozaton keresztül. És keresi, hogy megértse azt, amit a háborúban látott – hogy miért öli egyik ember a másikat?

Az *Akiért a harang szól* című regényében valami megváltozik. Itt kezd bibliai utalásokat használni, itt formálja az egész művet biblia történethez hasonlóvá. Van ebben a regényben egy jelenet, amikor ezeket az elvadult parasztembereket, akik szintén folyamatosan isznak és faragatlan a lelkük, ámde egy jó ügyért próbálnak harcolni, szőnyegbombázás éri a mezőn. Fekszenek, záporoznak rájuk a bombák, azt mondják, hogy ti is testvéreink vagytok, és imádkoznak, miközben bombázzák őket.

A Miatyánkot mondják, miközben leteríti őket mind egy szálig a bombázás. Kezd valami megtörni Hemingwayben. Kezd hívővé válni, ami pedig azt jelenti a számára, hogy közeleg a vég. A Fiesta regényének írása idején még azt írja, hogy bement imádkozni egy templomba, de úgy érezte, hogy micsoda szamárság ez, belegondolt, hogy most kihez beszél, és egyből kijött a templomból. Pár oldallal később a szerelme be akarja hívni egy templomba, hogy imádkozzanak, de azt mondja erre Hemingway regénybeli alteregója, hogy „ne a templomba menjünk, pont van egy kocsmá a templommal szemben, inkább menjünk oda”. Akkor még itt tart. Meg az ölésnél. Hogy miért ne ölnék, ha engem is ölni akarnak. De az *Akiért a harang szól* idejében valami elkezd megváltozni. Már a regény mottójával is megváltozik az üzenet, mindenkiért szól a harang, mert minden ember egy, egy testvér. Valójában mindenki összetartozik valamiképpen. Egy láthatatlan szállal minden összetartozik. És ha ez így van, akkor mégis bűn ölni. Az ember testvére minden élő, érző léleknek – ezeket a gondolatokat csak akkor kezdi fölfedezni. És ez gyengeség. Ebbe a gyengeségbe belehal. Odaadja magát az élet örök áramlatának, egybeolvad az élettal, minden élő lélekkel.

A *Szigetek az áramlatban* című regényben a főszereplő apa fia horgára ráakad a nagy hal, ami húzza be a tengerbe, és ahogy húzza, néha megcsillan a nagy hal háta. Hemingway regényeiben a nagy halak, azok a nagy halak,

amelyekre ő maga is horgászott, marlinok – nagyon nagy testű kardhalak. Mi – nem lévén tengeri nép – nem értjük ennek a jelentőségét. Értjük, hogy fenséges szembenézni egy hatalmas elefánttal, egy nagy oroszlánnaal, de nem értjük, hogy megküzdeni egy marlinnal ugyanolyan emberfeletti küzdelem, egy marlin kifogása ugyanúgy a fenséges halállal való szembenézést jelenti, mint az oroszlánvadászat. Egy kifejlett marlinpéldány lehet akár két-háromszáz kiló is, akár ötméteres is lehet, és akár százharminc kilométer per óra sebességgel képes úszni. Tehát az a hal, ami *Az öreg halász*-ban van, ami Santiagót húzza ki az egyre mélyebb és nyíltabb tengerre, körülbelül ilyen nagy hal, és ilyen sebességgel húzza őt.

Szóval a *Szigetek az áramlatban* című regényben, amikor egy ekkora hal a fiút húzza, és azután, amikor a hal elszabadul, és a fiú sír, az apja vigasztalja, és azt mondja a fiú az apjának a nagy halról, hogy „a testvéremnek éreztem közben”. Azt mondja, hogy „nem akartam kifogni, csak a hátát akartam látni, hogy egy kicsit kibukkanjon a háta, és annyira szerettem őt. Úgy éreztem, egy vagyok vele, és ő a testvérem.”

És Santiago, az öreg ember, aki nem halász, csak egy horgász, amikor negyven nap kudarc után egy nagy halat fog, miközben a nagy hal húzza őt a halála felé, húzza őt, mint egy életáram a halál felé, azon gondolkodik, hogy bűn-e neki kifognia ezt a nagy halat vagy sem. – Én csak meg akarom enni, akkor az bűn? – kérdezi önmagától, és azt feleli magának: – Á, ezzel csak áltatom magam. Miért kéne megennem? Ez a testvérem, ez a barátom, ez a szerelmem.

Az egész történetben végig így beszél a halról. Csodálja őt, „a legnagyobb szerelmem ez a hal, a mindenem” – ilyeneket mond. Testvérenek nevezi, fiának, szerelmének, épphogy csak az Isten nevét nem mondja ki. Teljesen egygyé válik a hallal. Valójában ezzel a halált, egyben rettenetet, és egyben csodát hordozó lényel válik teljesen egygyé. Úgyhogy testvérenek nevezi. Eljut a legvégső kérdésig, hogy mi a bűn, mi a bűnhődés, hogy bűn-e az egyik lénynek a másik életére törni, ha az életéért, a megélhetéséért küzd. „Meg lettem büntetve. Végül is megtört engem az élet” – gondolja Santiago. „Végül is mindenem elveszett. Végül is a semmibe jutottam”. Végül is a semmibe, de úgy, hogy közben megélt egy teljes életet.

Az *Afrikai vadásznapló*ban Hemingway még azt fejtegeti, hogy miért lenne neki lelkiismeret-furdalása, amikor az egész világ a borzalomra, meg a rettenetre épül. Innen jut el oda, hogy végül is, akiket ő megöl, azok meghalnak, és ő is meghal, és minden megy a semmibe. Mi akkor az, ami örök?

Végül is a leginkább azokat kell figyelni, amik örök dolgok – ehhez a gondolathoz érkezik. Ilyen a Golf-áramlat például. Golf-áramlat lesz akkor is, amikor már senki nem lesz. Amikor már mindenki eltávozott a földről, akit

ismertünk – írja. Golf-áramlat viszi az elhasznált szerelmeket, az élet minden hordalékát. Egy hosszú-hosszú leírásban mindent leír, hogy mit sodor a Golf áramlat. Visz mindent, ami az élet fölösleges, pláne nélküli darabja. Az élet csupa pláne nélküli történet, ezeket mind viszi a Golf-áramlat.

88 Az ember sziget az áramlatban. Egyetlen fontos dolog van, írja már ebben a művében, semmi más nem érdekes már, csak figyelni, részt venni, megfigyelni, leírni, jegyzetelni, regisztrálni, tárgyyszerűen megfogni, hogy mi az örök. Az örök, ami minden borzalom, rettenet, halál, félelem mögött jelen van, és mindig ott volt, és mindig ott lesz. Az áramlat. Magának az életnek a sodrása. Próbált benne részt venni sok alkohollal, nővel, szenvedéllyel, kalanddal, balesettel, sok halálos áldozattal és súlyos sebekkel, és végül arra a felismerésre jutott, hogy végül is semmi nincs, semmi nem marad, de minden van, ami örök, ami az életnek az áramlata. Valójában a nagy hegyekben, a nagy zúgó folyókban, a tenger áramlásában fejezi ki azt, ami az életben kipusztíthatatlan. Nem az emberben. De van egy életáramlás, ami örök. Innen jut el valami istenhíthez, amit persze szégyell kimondani. Ha kimondaná, nem lenne képes befejezni az életét, nem lenne képes megölni magát. Nem lenne képes életének saját lezárást alkotni, pedig ő Hemingway, ő a szegély, ő a keret. Ő kézbe akarja venni a saját élete befejezését. Ő a negyvenhét befejezés közül az igazit szeretné megalkotni, és lelövi magát pont úgy, ahogy az apja tette, akit megvetett ezért.

Végül így kerül közel az apához, a megtagadott apa-istenhez. A saját apjához hasonló, önmagára mért halállal. Akkor talál vissza az apjához, amikor befejezi az életét, lezárja, megalkotja, mint egy kerek egészet, mint egy tökéletes művet.

És őt magát is úgy nevezték a barátai, hogy Papa. Saját maga lett apává – nem a gyerekei apjává, hanem mindenki apjává, aki megsemmisíti önmagát. Mint egy isten, aki magára hagyja a világot. Hitetlenségében maga vált azzá. Józanul vagy örületében.

Ezek a regénybeli nagy halak, meg hatalmas, megölt elefántok, mind az Isten képmásai, a megölt Isten képmásai, mert ahogy az apa megölte magát, megölte az Istent is, és azóta Hemingwaynek, a tízéves kisfiúnak, hiányzott az Isten a világból. Mindegyik nagy áldozati állat egy megölt isten a regényeiben. A regényeiben és elbeszéléseiben ezekre a vadászatokra mindig gyerekként megy az apjával. A legtöbb vadásztörténetben van egy gyerek az apjával. *Az öreg halász és a tengerben* is van egy gyerek, aki nem tud az öreg halással menni, az öreg halász azt mondja neki, mielőtt nekivág a tengernek, hogy „maradj otthon, van neked igazi apád meg anyád”. Mondja a fiúnak, „ne velem gyere, egy szerencsétlen halással!” És egyedül megy ki a tengerre, egyedül néz szembe az életével és a halálával, egyedül, mint egy apa gyerek nélkül, vagy mint egy ember atyaisten nélkül. Mondogatja is a tengeren

egyfolytában, „ha itt lenne a gyerek, ha itt lenne a gyerek, most milyen jó lenne, ha itt lenne a gyerek”.

Hemingway kerek egészre írt életműve az istenkeresés története. Az apja elvesztésében az Istent veszti el, és folyamatosan újra és újra megírja ezt.

89

A *Szigetek az áramlatban* című regényében ő maga egy festőművész alakjában jelenik meg, de szerepel benne egy író is. Az író a regényben a festőművész barátja, aki elmondja neki azt, hogy gyerekkorában elvesztette a testvérét. Egy kenuval elsodródtak az áramlatban, felborultak, és a testvére meghalt. És a regénybeli festőművész, aki a regényben maga Hemingway, azt tanácsolja író barátjának, hogy írja meg.

– Ez az egyet még sosem tudtam megírni – mondja a regénybeli író Hemingwaynek, a festőnek, aki mintha ilyenformán magának mondaná sürgetőleg: – Tehát írd meg!

Nem véletlenül mondja ezt maga magának, hiszen ezt tette egész életében. Megírta mindazt, ami megírhatatlan. Minden borzalmat. Ez az egyetlen megoldás, ha az ember megírja. A regénybeli író azt mondja erre, hogy „ha megírnám, kiszínezném, lennének benne líánok, meg dzsungel, meg egy indián nő, akibe aztán beleszeretnek, és akkor lenne egy kalandos regény az egészből.” De erre azt mondja a regénybeli Hemingway az író barátjának, hogy ezt ne tegye.

– Felejtsd el – mondja – csak szikáran írd le a lényegét, semmi másra ne törekedj, csak ezt a történetet írd meg, írd meg, ahogy volt, csak ennyit.

– Na jó, de mi következik ebből? Mi ennek a vége? Mit jelent? Hova fut ki? – méltatlankodik a regényben az író.

– Sehova – mondja maga Hemingway festő alteregóján keresztül önmagának. – Csak írd meg. Ennyi. Csak jegyezd le. Csak írd le.

Végül is pláne nélkül. Nincs pláne. Csak az van, ami van. A maga valóságosságában.

Ez a fajta írásművészet, amit Hemingway egész életében követett, semmi mást nem tett, csak lejegyezte a megélt eseményeket.

Azt is írta, hogy sok mindent kell megélnie ahhoz, hogy le tudja írni.

És amikor befejeződik ez a félbemaradt nagyregény, a *Szigetek az áramlatban*, akkor az első nagy egység végén van egy utolsó mondat, mert a részek, az egyes egységek lezárásában is fontos a lezárás. Az utolsó mondat ebben a lezárásban az, amikor a festő azt mondja író barátjának, hogy „látod, semmi az egész”.

Semmi az egész. Az egész semmi.

Egész is, semmi is.

(Az írás az *Egy évem Hemingwayjel* című online előadás szerkesztett változata. Az előadás elhangzott 2021. május 10-én.)